

DOI: 10.33663/1563-3349-2022-33-141-151
УДК 340.1

Л. О. МАКАРЕНКО,
доктор юридичних наук*
ORCID: 0000-0001-6040-3838

ПРАВОВА КУЛЬТУРА ЯК ФАКТОР ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАКОНОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проаналізовано сучасний стан та проблеми розвитку правової культури як фактору ефективності законотворчої діяльності. Наголошено, що сучасні зміни в економічних відносинах, політичній та соціальній сферах суспільства України потребують кардинальних змін у правовій надбудові, зокрема, істотного оновлення законодавства та забезпечення гуманістичного напрямку практики його реалізації. Зазначено, що закон повинен сприяти появі нових, більш прогресивних підходів до вирішення проблем правового регулювання; на основі закону приймаються підзаконні нормативні акти, формуються правові інститути, які свідчать про рівень правової культури; за допомогою законів і заснованих на них підзаконних актів стверджується система вчинків і відносин, які відповідають мінімальним стандартам культури; законом створюються або закріплюються ті установи (органи), які здатні формувати правову культуру. Зроблено висновок, що саме розвиток правової науки і культури членів суспільства має створити механізм приведення в дію державно-правової реформи, що забезпечило б в Україні правопорядок, необхідний для нормального життя людей.

Ключові слова: законодавство, ефективність, законотворча діяльність, регулювання суспільних відносин, правова культура.

Makarenko Larysa. Legal culture as a factor in the effectiveness of legislative activity

The article analyzes the current state and problems of legal culture as a factor in the effectiveness of legislative activity. It is emphasized that today's changes in economic relations, political and social spheres of Ukrainian society require radical changes in the legal superstructure, in particular, a significant update of legislation and ensuring the humanistic direction of its implementation. It is noted that the law should promote the emergence of new, more progressive approaches to solving problems of legal regulation; by-laws are adopted on the basis of the law, legal institutions are formed, which testify to the level of legal culture; with the help of laws and bylaws based on them, a system of actions and attitudes that meet the minimum standards of culture is approved; the law creates or consolidates those institutions (bodies) that are able to form a legal culture. It is concluded that the development of legal science and culture of members of society should create a mechanism for implementing state and legal reform, which would provide law and order in Ukraine, necessary for normal life.

Key words: legislation, efficiency, legislative activity, regulation of public relations, legal culture.

* **Makarenko Larysa**, Doctor of Juridical Sciences

Вступ. Нині українське суспільство переживає складний історичний період у розвитку власної державності, етап становлення її як демократичної, соціальної, правової держави, як зазначено в Основному Законі України. Суспільствознавці, політики, міжнародні експерти констатують про низку серйозних проблем, успадкованих від радянської системи, і таких, що виникли і розвиваються у процесі її самостійного розвитку. Вони виявляються у тих діях влади, які призводять до конфліктів всередині країни та з іншими країнами і внаслідок яких суспільство потерпає від значних економічних втрат, падіння рівня життя населення, руйнування правової системи через масові порушення правопорядку і законності у діяльності владних суб'єктів.

Проте дієвих засобів подолання цих проблем суспільству не пропонується, державно-правова наука виявилася відстороненою від участі в державотворчих процесах, і державно-правові реформи в Україні здійснюються без належного їх наукового забезпечення. Державна влада втрачає авторитет, що призводить у підсумку до нігілістичного ставлення громадян до права й держави.

Нинішні зміни в економічних відносинах, політичній і соціальній сферах суспільства України потребують кардинальних змін у правовій надбудові, зокрема, істотного оновлення законодавства та забезпечення гуманістичного напрямку практики його реалізації. Саме це зумовлює велику увагу правознавців до проблем правотворчості та реалізації права.

За сучасних умов правотворча практика в Україні зазнала принципових змін. Значно активізувалася робота Верховної Ради України у сфері законотворчості. Однак стан справ у цій сфері ще не відповідає реальним потребам сьогодення. Потрібні нові механізми, у тому числі нові правові норми, які сприяли б реалізації та подальшому розвитку законодавства, що стало б ефективним засобом досягнення соціальних компромісів у суспільстві.

16 листопада 2021 р. Верховна Рада України ухвалила в першому читанні законопроект «Про правотворчу діяльність» № 5707. Завдяки запропонованим змінам, зазначив Р. Стефанчук, буде подолано низку системних проблем правотворчості, а законодавство стане передбачуваним як для правотворців, так і для громадян України¹.

Літературний огляд. На сучасному етапі розвитку теоретико-правової науки порушене питання постійно перебуває у центрі уваги вітчизняних правників: С. Бобровник, Т. Дідича, Г. Клімової, М. Козюбри, О. Костенка, О. Литвинова, С. Максимова, Ю. Оборотова, В. Співака, М. Теплока, В. Шаповала, Ю. Шемшученка, М. Целуйка, Б. Чупринського, О. Ющика, І. Яковюка та ін. Зазначені вчені зробили помітний внесок у дослідження принципів і видів правотворчості, законотворчості та законодавчої техніки, систематизації законодавства, культури правників та ін. Проте поза увагою дослідження залишилися проблеми правової культури учасників законотворчої діяльності.

Мета та завдання дослідження. З'ясувати сучасний стан і проблеми розвитку правової культури як фактору ефективності законотворчої діяльності, взявши до уваги певні її аспекти, висвітлити їх у цій статті.

Виклад основного матеріалу. Вирішення проблеми правової культури є найбільш суттєвим, ключовим питанням у реалізації ідеї правової держави, що набула втілення у Конституції України. Для сучасної України утвердження правової культури в умовах фактичного руйнування її правової системи (а на це вказують вже чимало вчених-правознавців) стає питанням життя і смерті країни. Адже там, де закон не має сили і перебуває під чиєю-небудь владою, як вчив Платон, близька загибель держави.

Втрата в суверенній Україні багатьох усталених цінностей, моральних і правових політико-управлінських орієнтирів призвела до глибоких кризових явищ як у сфері духовних, так і матеріальних суспільних відносин, у тому числі у сферах держави і права. Цим зумовлена необхідність вироблення сучасного світогляду, зокрема правової та управлінської свідомості, що відповидає сучасним історичним умовам й обставинам. Вирішення актуальних теоретичних і практичних проблем, зокрема державотворення і юридичного нормотворення, як наголошував В. Цветков, передбачає передусім здійснення важкої, копіткої, але потрібної інтелектуальної роботи щодо виявлення і вирішення ключових для української юридичної науки загалом методологічних проблем².

Правова культура виступає як система створених діяльністю суб'єктів права духовних цінностей, яка функціонує як форма (спосіб) здійснення прогресивного правового розвитку людини, людства та суспільних умов їхньої життєдіяльності. Специфіку правової культури становлять особливості суб'єкта і характер його діяльності, а саме, здійснення суб'єктами права діянь, що забезпечують прогресивний правовий розвиток особистості в контексті правових цінностей як результатів цієї діяльності.

Правнича культура – це ідеї, цінності, очікування і ставлення до права та юридичних інститутів, яких дотримується певне суспільство або певна частина суспільства³. Правова культура неможлива в суспільстві, де порушуються закони, не дотримуються елементарні права і свободи людини, де правопорядок зіштовхується зі свавіллям посадових осіб, корупцією, неконтрольованим рівнем злочинності та іншою юридичною делікатністю⁴.

Важливим є міркування Г. Клімової, пов'язане з показниками правової культури суспільства – станом законодавства і ступенем забезпечення законності в державі. Ці показники характеризують, умовно кажучи, два виміри правової культури – нормативно належний і практично суцільний, від відповідності й взаємної впорядкованості яких залежить рівень і якість правового життя.

До ознак високої законодавчої культури суспільства автор відносить:

– соціальну обґрунтованість законодавства, що означає відповідний стан нормативних актів потребам юридичної практики, традицій національного духовного менталітету;

– техніко-юридична досконалість законодавства, що передбачає завершено-нудоробку юридичних механізмів реалізації законів: точність і ясність юридичної мови, однозначність термінів, визначень, що використовуються у нормативно-правових актах, судових й адміністративних рішеннях; збіг сенсу і букви закону, неможливість їх вільного тлумачення, відсутність у законодавстві значних пробілів, колізій, дублювання з актами інших рівнів;

– ефективність законодавства – відповідність його призначення соціальним результатам, що досягаються. Правокультурний статус законодавства здебільшого визначається його дієвістю. Закони, що не знаходять застосування і підтримки в свідомості людей, у їхній поведінці, якими б вони не були «добрими», не можуть розглядатись як соціальна цінність.

Крім того, на думку вченої, самостійність закону виявляється у тому, що він здатний активно впливати на всі прояви правової культури. А саме: будучи відображенням правової ідеології, закон здатний підживлювати правові ідеї, сприяти появі нових, більш прогресивних підходів до вирішення проблем правового регулювання; на основі закону приймаються підзаконні нормативні акти, формуються правові інститути, які свідчать про рівень правової культури; за допомогою законів і заснованих на них підзаконних актів стверджується система вчинків і відносин, які відповідають мінімальним стандартам культури; законом створюються або закріплюються ті установи (органи), які здатні формувати правову культуру.

Як слушно констатує О. Рогач, у суспільстві повинна культивуватися повага до справедливого закону. Якщо закон прийнятий належним органом і у встановленому порядку, він буде формально легітимним. Але для того, щоб він підтримувався людьми, цього недостатньо.

Передусім закон повинен бути справедливим і ефективним. Зміст закону повинен відповідати стереотипам масової свідомості, відбивати загальнови-знані цінності, мати належне організаційне й матеріальне забезпечення, від-повідати міжнародно-правовим стандартам.

Закон повинен врегульовувати найважливіші питання суспільного життя і бути спрямованим на задоволення потреб громадян, юридичних осіб та держави загалом. Однак частішає практика, коли закони приймаються з лобістською метою. Наприклад, якщо у більшості розвинених країн законопроекти, внесені в законодавчий (представницький) орган, є «урядовими», то в Україні найбільш «зацікавленими» ініціаторами розробки й прийняття тих або інших законопроектів виступають безпосередньо депутати. Очевидне й те, що саме депутати (безпосередньо або як представники депутатських фракцій) є найбільш зручним каналом внесення лобістських законопроектів. Закон повинен бути стабільним. Часта зміна закону не сприяє ні політичній стабільності, ні підвищенню рівня правосвідомості й правової культури громадян, реалізації їх прав та свобод⁵.

Отже, як слушно зазначає М. Матузов, необхідна нова позитивна мотивація, яка може з'явитися у тому випадку, коли закони будуть дійсно справед-

ливими, легітимними, виражати справжні інтереси і волю людей, суспільства, сприйматися громадянами як «свої», а не «чужі», що нав'язані згори як абстрактні приписи. Саме тоді закони, інші нормативно-правові акти виконуватимуться «не через страх, а за велінням совісті», викликатимуть довіру, повагу та необхідність їм слідувати. Водночас формуватиметься відповідна правосвідомість. Як зазначається в народній мудрості: хто втратив довіру, тому втрачати більше нема чого. Відповідно завоювати довіру, до всіх інститутів влади, законам, правосуддю, органам порядку, лідерам держави – фундаментальне завдання. Проте довіра – основа легітимності⁶.

Закон стає формальним, малоєфективним, тому індивід не визнає його цінності, відповідно й ігнорує його. Отже, заперечення права – це зовнішні прояви глибоких змін, що відбулися в індивідуальній, груповій або суспільній правосвідомості, що пов'язані з втратою правом своєї цінності. Оскільки цінність права зазвичай зводиться до його трьох основних характеристик – справедливості, сили та ефективності, то й сутність правового нігілізму слід розглядати як втрату правом своїх сутнісних рис – справедливості, сили та ефективності у свідомості окремого індивіда, певної соціальної групи або суспільства загалом⁷.

Проте, *не сприймаючи закон як мірило справедливості, наші люди і на справедливість дивляться із позиції особистої вигоди*. Якщо, наприклад, хтось законно чи незаконно отримав якесь благо, на нього починають дивитися косо, його обговорюють, осуджують. Однак тільки-но критик отримає таке саме благо, він перестає кричати про несправедливість, бо вона його влаштовує⁸.

На жаль, системною є сьогодні в Україні неповага до норм моралі та до закону, зазначає О. Костенко, бо хто поважатиме норми моралі і закон, якщо жити і працювати чесно і по закону не вигідно? Цю соціальну аномалію необхідно усунути через проведення відповідних соціальних реформ, у результаті яких у суспільстві сформується така соціальна цінність, як повага до норм моралі і до закону. А ця цінність є основою антикорупційної культури в суспільстві. До того ж лише повага до норм моралі і закону може забезпечити в Україні той правопорядок, без якого не можуть бути успішними жодні інші реформи. Як зазначав Т. Карлейль, «Будь-які реформи, крім моральної, є марними»⁹.

Такої ж точки зору дотримується й В. Маляренко, наголошуючи, що ставлення наших людей до моралі та закону особливо наочно проявляється в ігноруванні будь-яких правил та інструкцій. У цьому сенсі наш народ надзвичайно самовпевнений, безвідповідальний та байдужий навіть до власної долі. Наприклад, кожна робоча операція унормована відповідними правилами. Але їх майже ніхто не виконує. Є Правила дорожнього руху, але їх дотримуються лише тоді, коли бачать працівників поліції. Щойно проїхали повз них, тиснемо на педаль газу. Тобто *правила в нашій країні існують не для виконання, а лише для відповідальності*. Саме через це відбуваються нескін-

ченні трагедії в усіх сферах життя українського суспільства. Але нічого не змінюється, бо відсутня культура поведінки, усвідомлення важливості й необхідності дотримання відповідних правил.

Як стверджував О. Герцен, правова незабезпеченість, що споконвіку тяжіла над народом, була для нього свого роду школою. Кричуща несправедливість однієї половини його законів навчила його ненавидіти іншу; він підкоряється їм як силі. Повна нерівність перед судом убила в ньому всяку повагу до законності¹⁰.

Протягом багатьох років, зазначає В. Маляренко, я мав змогу бачити й оцінювати поведінку українців у суді. Звичайний громадянин завжди вважав, що якщо щось, з його точки зору, несправедливе, то закон «по барабану». Тобто закон не сприймається як особливо важлива категорія. І це не я перший сказав. Про це говориться упродовж століть різними людьми. Таке неприйняття обов'язкового підриває основу державності, адже її фундаментом є саме закон, сутність якого не в отриманні симпатії чи прояві схвальної емоції до нього. Навпаки, часто закон можна суб'єктивно вважати несправедливим для окремої людини, але якщо рішення ухвалено відповідно до прописаної ним букви, то необхідно визнати його та виконати. Для Європи це базовий елемент, на основі якого формується все інше. Для них це – основа цивілізації. Для нас – ні! Ми продовжуємо й надалі на всіх рівнях патріархально оцінювати законні рішення категоріями «вигідно», «прийнятно» тощо. Тотальне його тлумачення кожним українцем на свій лад, зокрема носіями владних повноважень, призводить до того, що *окремі наші лідери «по-європейськи» підписують документи, меморандуми, універсали, декларують рішення і «справедливо» їх не виконують.*

Досліджуючи проблеми співвідношення конституції та ідеології людей, О. Костенко наголошує, що законодавство – це ніщо інше, як інструмент (хороший чи поганий) у руках людей, що його застосовують (або повинні застосовувати). Згідно з цією концепцією вчений робить такі висновки: 1) закон діє лише тоді, коли його застосовують люди; 2) закон діє лише так, як його застосовують люди.

Як люди застосовуватимуть закон, залежить від стану їхньої волі і свідомості. Цей стан визначається соціальною культурою людей, під якою слід розуміти міру узгодженості їхньої волі і свідомості із природними законами соціального життя. Однією із найважливіших складових соціальної культури людей є ідеологія, тобто їх уявлення про закони матерії-природи, відповідно до яких упорядковуються їхні воля і свідомість. Правова ідеологія – це уявлення про закони природного права, відповідно до яких упорядковуються воля і свідомість тих, хто, зокрема, застосовує законодавство. Отже, без ідеології неможливе застосування чого-небудь, і яка ідеологія – таке й застосування. Зокрема, протиприродні правові уявлення, тобто такі, що суперечать законам природного права, породжують у людей так званий комплекс сваволі та ілюзій, який проявляється у вигляді зловживання при застосуванні законодавства¹¹.

Важливо привчити людей до того, що жити за законом вигідно, комфортно, це ознака культури та інтелігентності. І, навпаки, жити всупереч закону – ганебно, аморально, небезпечно. Давні римляни говорили: хто живе за законом, той нікому не шкодить. Зокрема, народна мудрість свідчить: якщо хочеш міцно спати, візьми з собою у постіль чисту совість. В ідеалі дотримання законів повинно стати для кожної людини «другою натурою», нормальним, звичним способом життя. Проте, це в ідеалі, реальність, на жаль, інша.

Для того щоб наділити людину знаннями, як стверджується у наукових джерелах, її необхідно спочатку виховати, тобто зробити її культурною особистістю, здатною мислити, сприймати знання і вміти їх застосовувати у правильному напрямі. Правову культуру, як і культуру в класичному її розумінні, необхідно формувати з раннього дитинства. Тільки людина, вихована відповідно до законів своєї держави та принципів їх виконання, шануватиме і поважатиме закон. Велике значення у формуванні та розвитку правової культури мають звичаї і традиції – складові культури суспільства, які є її основою; правові доктрини, традиції, судово-практика міжнародного та національного права.

У преамбулі Закону України «Про освіту»¹² зазначено, що освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави.

Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору.

Правова освіта є складовою загальної системи освіти, що представлена на всіх її рівнях, забезпечується органічним поєднанням правової освіти із загальною середньою і професійною освітою, культурою, політичним, економічним, моральним, естетичним та іншими формами виховання; відкритістю і доступністю до інформації про державу і право, про процеси в правовій сфері; систематичністю і неперервністю поширення й одержання знань про державу і право; участю юристів та їхніх об'єднань у поширенні правових знань; організаційними та методичними заходами міністерств та відомств, місцевих органів державного управління і самоврядування, закладів освіти та наукових установ, підприємств та організацій¹³.

Відтак, як стверджує С. Головатий, однією з істотних перешкод, якщо не головною, на шляху досягнення нової якості інститутами юридичної системи

відповідно до нових приписів Конституції України є наявна в державі система правничої освіти. Вона не відповідає новим потребам, що їх зумовлюють конституційні зміни. Тому постає нагальна вимога не просто її удосконалення, а докорінного реформування. «...Лише, власне, реформа зумовить запровадження комплексу заходів, покликаних у підсумку спричинити зміни умов діяльності інститутів системи шляхом викорінення негативних явищ, що виникли в минулий (радянський) період та процвітають ще й досі в пострадянській час»¹⁴.

Безперечно, стан правничої освіти в Україні вимагає вжиття радикальних заходів як на державному рівні, так і на рівні науково-методичного забезпечення навчального процесу, для тісного взаємозв'язку науки, освіти і юридичної практики.

Проблеми правової культури ще тривалий час будуть актуальними. Це зумовлює необхідність неухильного зростання і досягнення високого рівня правової культури кожного громадянина, кожної посадової особи, кожного державного службовця, особливо професійних юристів, на яких припадає головна робота із законотворення і застосування права. Лише тоді рівень правової культури населення досягне найвищого щабля розвитку, лише тоді кожен громадянин держави відчує власну належність до правового життя країни, буде адекватним учасником правового процесу і матиме змогу самостійно аналізувати чинне законодавство, відзначаючи його здобутки і недоліки¹⁵.

Високий рівень правової культури, стверджує І. Яковюк, визначає науково обґрунтоване законодавство, яке характеризує демократична і гуманістична спрямованість, справедливість, відсутність прогалін, внутрішніх суперечностей та неоднозначних приписів, використання оптимальних методів регулювання правовідносин тощо. І навпаки, наявність законів, які не мають правового характеру, застарілих норм та норм, що порушують або обмежують права і свободи громадян, закріплюють свавілля держави, свідчать про низький рівень правової культури.

Розвиток юридичної науки й освіти, ступінь залучення вчених-юристів до розробки проєктів нормативно-правових актів та удосконалення їхнього змісту, програм боротьби зі злочинністю традиційно становить один із важливих показників правової культури. Юридична наука здатна позитивно впливати на сприйняття передового правового досвіду, який включає здобутки розвитку як національної правової системи, так і інших правових систем¹⁶.

У професійній правовій культурі, як зазначається в літературі, особливе місце належить правовій культурі законотворців, оскільки від рівня їхньої професійної підготовки, правової культури залежить якість законів, своєчасне й правильне внесення змін і доповнень до чинного законодавства з метою його вдосконалення. Дії законотворців, вказує С. Богачов, формують авторитет державної влади, сприяють належному розумінню права, додержанню чинного законодавства. Для успіху законотворчої діяльності необхідною умовою є постійне підвищення професійної правової культури безпосеред-

ніх її учасників. Яким має бути рівень професійної культури останніх? Відповідь на це запитання можна висловити такою аксіомою: рівень правосвідомості учасника законотворчого процесу має бути таким, щоб він сприяв утвердженню звички додержуватися закону!

Як свідчить досвід практичної роботи, високого рівня професійної правової культури учасник законотворчого процесу досягає за поєднання двох вимог. Перша передбачає виховання в учасника законотворчого процесу його особистої переконаності в необхідності дотримуватися законів у повсякденному житті. Друга безпосередньо пов'язана з процесом отримання якісних професійних знань щодо механізму творення законів та системи законодавства, а також вироблення вмінь і навичок професійно застосовувати отримані знання. Зазначені вимоги можна охарактеризувати як теоретичний і практичний аспекти розвитку професійної правової культури учасника законотворчого процесу¹⁷.

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити, що сучасна правова культура повинна ґрунтуватися на дійсно правових засадах. Зміст її має бути науковим, сформованим на підставі реальних суспільних фактів. Важливо, щоб правова культура справді відповідала завданням прогресивного розвитку суспільства і держави, правильно орієнтувала, сприяла досягненню суспільством якісно нового, вищого рівня громадського життя.

Саме розвиток правової науки і культури членів суспільства має створити механізм приведення в дію державно-правової реформи, що забезпечило б в Україні правопорядок, необхідний для нормального життя людей, тоді було б провідним та очевидним, що і як треба змінювати для її удосконалення, а не постійного руйнування. Деформація правової культури зумовлена негативними процесами, що відбуваються в суспільстві. Це свідчить про такий стан правової культури, коли її носії демонструють певні погляди, ідеї, уявлення, стереотипи, підтримують систему цінностей, традиції, які викривлено відображають правову дійсність і виражають негативне ставлення до права, правосуддя і законності. Соціальний простір країни перетворюється на неправовий.

Сьогодні дуже важливо розуміти суспільну небезпеку корупції і боротися з нею не тільки як зі злочинною діяльністю, а й як з антикультурою, девіантною соціальною практикою. Серед найголовніших суспільних цінностей духовного відродження України можна назвати очищення від корупції, створення таких «правил гри» у вигляді стабільної законодавчої бази, що сприяє детінізації та швидкому розвитку виробництва.

1. Стефанчук повідомив, що передбачає законопроект про правотворчу діяльність. URL: <https://sud.ua/ru/news/laws/213683-stefanchuk-povidomiv-scho-peredbachaye-zakonoproekt-pro-pravotvorchu-diyalnist> 2. Цветков В. В., Селіванов В. М., Скрипнюк О. В. Державне управління і політика: монографія. Київ: Абрис, 2006. 312 с. С. 16–17. 3. Friedman L. The Concept of Legal Culture: A Reply David Nelken (ed.).

Comparing Legal Cultures. Aldershot: Dartmouth, 1997. P. 34. **4.** Клімова Г. П. Про типологію правової культури. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. 2012. № 2 (12). С. 111–119. **5.** Рогач О. Я. Зловживання правом: теоретико-правове дослідження. Ужгород: Ліра, 2011. 368 с. С. 314–315. **6.** Матузов Н. И. Правовой нигилизм как образ жизни. *Правовая культура*. 2012. № 1(12). С. 8–24. С. 21. **7.** Волошенюк А. В. Правовой нигилизм: общетеоретическая характеристика. Київ: ООО «ПРОМЕТЕЙ-ПРЕС», 2005. 104 с. С. 40, 41, 44. **8.** Маляренко В. Правовий нігілізм - одвічна традиція українського народу. *Центр суддівський студій*. URL: <http://www.judges.org.ua/dig10434.htm> **9.** Костенко О. М. Корупція в Україні – це наслідок соціальної аномалії. *Слово Прогрессу*. 24 серпня 2017 р. URL: <http://slovoprosivity.org/2017/08/24/koruptsiya-v-ukrajini-tse-naslidok-sotsialnoi-anomaliji/> **10.** Герцен А. И. Собрание сочинений. Москва: Академия наук СССР, 1956. Т. 7. 468 с. С. 231. **11.** Костенко О. М. Конституція і ідеологія: проблема співвідношення. *Конституційні засади державотворення і правотворення в Україні: проблеми теорії і практики*: 36. наук. статей. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. С. 87–93. С. 88. **12.** Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39. Ст. 380. **13.** Яворська Г. Х. Вплив правової освіти на формування правової культури правників. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького*. Серія: педагогічні та психологічні науки. 2009. № 49. С. 82–84. **14.** Головатий С. П. Конституційні зміни 2016 року щодо правосуддя: нагальна потреба в реформі правничої освіти (тези). *Право України*. 2016. № 11. С. 185–196. С. 187–188. **15.** Третяк С. Правове забезпечення правової культури населення як умови створення основ громадянського суспільства. *Право України*. 2005. № 4. С. 26–28. С. 27–28. **16.** Яковюк І. Правова культура і її вплив на розвиток правової системи. *Вісник Академії правових наук України*. 2008. № 1 (52). С. 52–55. С. 52–55. **17.** Богачов С. В. Особливості процесу формування правової культури в Україні. *Вісник ХНУВС*. 2011. № 2 (53). С. 43–48. С. 45–46.

References

1. Stefanchuk povidomyv, shcho peredbachaie zakonoproekt pro pravotvorchu diialnist. URL: <https://sud.ua/ru/news/laws/213683-stefanchuk-povidomyv-scho-peredbachaye-zakonoproekt-pro-pravotvorchu-diyalnist> [ukr]. **2.** Tsvietkov V. V., Selivanov V. M., Skrypniuk O. V. Derzhavne upravlinnia i polityka: monohrafiia. Kyiv: Abrys, 2006. 312 s. S.16–17 [ukr]. **3.** Friedman L. The Concept of Legal Culture: A Reply David Nelken (ed.). Comparing Legal Cultures. Aldershot: Dartmouth, 1997. P. 34. **4.** Klimova H. P. Pro tytolohiiu pravovoi kultury. *Visnyk Natsionalnoi yurydychnoi akademii Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho*. 2012. № 2 (12). S. 111–119 [ukr]. S. 114–115. **5.** Rohach O. Ya. Zlovzhyvannia pravom: teoretyko-pravove doslidzhennia. Uzhhorod: Lira, 2011. 368 s. S. 314–315 [ukr]. **6.** Matuzov N. Y. Pravovoi nyhylyzm kak obraz zhyzny. *Pravovaia kultura*. 2012. № 1(12). S. 8–24. S. 21 [rus]. **7.** Volosheniuk A. V. Pravovoi nyhylyzm: obshcheteoretycheskaia kharakterystyka. Kyiv: ООО «ПРОМЕТЕЙ-ПРЕС», 2005. 104 s. S. 40, 41, 44 [ukr]. **8.** Maliarenko V. Pravovyi nihilizm - odvichna tradytsiia ukrainskoho narodu. *Tsentr suddivskyyi studii*. URL: <http://www.judges.org.ua/dig10434.htm> [ukr]. **9.** Kostenko O. M. Koruptsiia v Ukraini – tse naslidok sotsialnoi anomalii. *Slovo Prosvity*. 24 serpnia 2017 r. URL: <http://slovoprosivity.org/2017/08/24/koruptsiya-v-ukrajini-tse-naslidok-sotsialnoi-anomaliji/> **10.** Hertsen A. Y. Sobranie sochyenyi. Moskva: Akademyia nauk SSSR, 1956. T. 7. 468 s. S. 231 [rus]. **11.** Kostenko O. M. Konstytutsiia i ideolohiia: problema spivvidnoshennia. *Konstytutsiini zasady derzhavotvorennia i pravotvorennia v Ukraini: problemy teorii i praktyky*: Zb. nauk. statei. Kyiv: Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy, 2006. S. 87–93. S. 88 [ukr].

12. Закон Ukrainy «Pro osvitu» vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2017. № 38–39. St. 380 [ukr]. 13. Iavorska H. Kh. Vplyv pravovoi osvity na formuvannia pravovoi kultury pravnykiv. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy imeni Bohdana Khmelnytskoho*. Seriia: pedahohichni ta psykhohohichni nauky. 2009. № 49. S. 82–84 [ukr]. 14. Holovatyi S. P. Konstytutsiini zminy 2016 roku shchodo pravosuddia: nahalna potreba v reformi pravnychoi osvity (tezy). *Pravo Ukrainy*. 2016. № 11. S. 185–196. S. 187–188 [ukr]. 15. Tretiak S. Pravove zabezpechennia pravovoi kultury naselennia yak umovy stvorennia osnov hromadianskoho suspilstva. *Pravo Ukrainy*. 2005. № 4. S. 26–28. S. 27–28 [ukr]. 16. Iakoviuk I. Pravova kultura i yii vplyv na rozvytok pravovoi systemy. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*. 2008. № 1 (52). S. 52–55. S. 52–55 [ukr]. 17. Bohachov S. V. Osoblyvosti protsesu formuvannia pravovoi kultury v Ukraini. *Visnyk KhNUVS*. 2011. № 2 (53). S. 43–48. S. 45–46 [ukr].

Makarenko L. O. Legal culture as a factor in the effectiveness of legislative activity

Introduction. *Today's changes in economic relations, political and social spheres of Ukrainian society require radical changes in the legal superstructure, in particular, a significant update of legislation and ensuring the humanistic direction of its implementation.*

The aim of the article. To find out the current state and problems of development of legal culture as a factor in the effectiveness of legislative activity, taking into account certain aspects of it to highlight them in this article.

Results. *The law is able to nurture legal ideas, promote the emergence of new, more progressive approaches to solving problems of legal regulation; by-laws are adopted on the basis of the law, legal institutions are formed, which testify to the level of legal culture; with the help of laws and bylaws based on them, a system of actions and attitudes that meet the minimum standards of culture is approved; the law creates or consolidates those institutions (bodies) that are able to form a legal culture.*

It is argued that laws must be truly just, legitimate, express the true interests and will of the people, society, and be perceived by citizens as «their own» and not «foreign», imposed from above as abstract prescriptions. It is then that laws and other regulations will be enforced «not out of fear but out of conscience», to inspire trust, respect and the need to follow them. Thus, the law becomes formal, ineffective, so the individual does not recognize its value, and therefore ignores it.

It is established that the need for steady growth and achieving a high level of legal culture of every citizen, every official, every civil servant and, especially, professional lawyers, who have the main work on lawmaking and law enforcement. In the professional legal culture a special place belongs to the legal culture of lawmakers, because the level of their professional training, legal culture depends on the quality of laws, timely and correct amendments to existing legislation in order to improve it.

Conclusions. *It is the development of legal science and culture of members of society that should create a mechanism for implementing state and legal reform, which would provide Ukraine with the rule of law necessary for normal life, then it would be leading and obvious what and how to change to improve it, not constant destruction.*

Key words: *legislation, efficiency, legislative activity, regulation of public relations, legal culture.*